

گردشگری و اوقات فراغت

<http://doi.org/10.22133/tlj.2023.392322.1089>

بررسی و تحلیل تأثیرات گردشگری روستایی بر معیشت پایدار روستاییان

(مطالعه موردی: روستاهای امانان و کاشیدار شهرستان آزادشهر)

هاجر مزیدی^{۱*}، حسین زینتی فخرآباد^۲

^۱ دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران،

^۲ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه تهران، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
مقاله پژوهشی	هدف از این پژوهش بررسی و تحلیل تأثیرات گردشگری روستایی بر معیشت پایدار روستاییان (مطالعه موردی: روستاهای امانان و کاشیدار شهرستان آزادشهر) است. روش‌شناسی پژوهش توصیفی - تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. در گردآوری اطلاعات از روش اسنادی (کتابخانه‌ای) و پیمایشی استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش را ۳۸۰۰ نفر از خانوارهای ساکن در روستاهای امانان و کاشیدار شهرستان آزادشهر در سال ۱۴۰۱ تشکیل می‌دهند که حجم نمونه پژوهش براساس محاسبه فرمول کوکران ۳۴۸ نفر محاسبه شد. روش نمونه‌گیری از نوع آسان (در دسترس) است و برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه استفاده شده است. در تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون‌های استنباطی مرتبط با اهداف پژوهش، آلفای کرونباخ، تی دو جمله‌ای، کروسکال - وایس استفاده شده است. نتایج پژوهش گویای آن است که تأثیرات گردشگری بر بعد اقتصادی با میانگین ۱/۷۹۱، بعد اجتماعی با میانگین ۱/۸۲۹، بعد زیست‌محیطی با میانگین ۲/۲۴۴ و بعد نهادی با میانگین ۲/۳۵۵ مطلوب بوده است.
تاریخ دریافت:	
۱۴۰۲/۱/۱۹	
تاریخ پذیرش:	
۱۴۰۲/۳/۱	
واژگان کلیدی:	
معیشت پایدار گردشگری روستایی توسعه روستایی روستای امانان و کاشیدار	

* نویسنده مسئول

رایانامه: mazidi.hajar@gmail.com

نحوه استناددهی:

مزیدی، هاجر، و زینتی فخرآباد، حسین (۱۴۰۲). بررسی و تحلیل تأثیرات گردشگری روستایی بر معیشت پایدار روستاییان (مطالعه موردی: روستاهای امانان و کاشیدار شهرستان آزادشهر). گردشگری و اوقات فراغت، ۸(۱۵)، ۱-۲۰.

ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ <https://www.usc.ac.ir>

مقدمه

توسعه به طور عام و توسعه روستایی به طور خاص، به منزله یکی از زیرمجموعه‌ها و عناصر محوری توسعه ملی، امری پیچیده و چندجانبه است که با بومی‌ترین بخش‌های جامعه ارتباط دارد و مبتنی بر شرایط و ویژگی‌های محلی است (احمدی شاپوری و نوری، ۱۳۹۲، ص ۹۴؛ سخایی و هادی‌زاده زرگر، ۱۳۹۳، ص ۴۲). امروزه این مسئله آشکار شده که لازمه رسیدن به توسعه، توجه به روستاها و بخش روستایی به منزله بخش پایه است؛ با توجه به این‌که عمده جمعیت فقیر جهان در مناطق و بافت‌های روستایی کشورهای درحال توسعه زندگی می‌کنند (World Bank, 2007). این درحالی است که امروزه فقر در جوامع روستایی از چالش‌های مهمی است که ذهن بسیاری از صاحب‌نظران مسائل توسعه روستایی را به خود معطوف کرده است (جمشیدی و خاتون‌آبادی، ۱۳۹۰، ص ۸۱؛ خواجه شاهکویی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۴۹).

توسعه روستایی حاصل تلاش اندیشمندان در علوم گوناگون با نگرش‌ها و روش‌شناسی‌های متفاوت است. درحالی‌که متخصصان تلاش کرده‌اند تا شرایط زندگی روستایی را از طریق رویکردهایی مانند بهبود حاصلخیزی خاک، اصلاحات ارضی و فناوری پیشرفته بهبود بخشند، رویکردهای توسعه سنتی، که عمدتاً بر مسائل اقتصادی تمرکز داشتند، در کاهش فقر روستایی موفقیت چندانی کسب نکرده‌اند (احمدی و جمعه‌پور، ۱۳۹۰، ص ۳۴). از طرفی مبارزه با فقر شرط اساسی برای دستیابی به توسعه پایدار روستایی است. یکی از راهبردهایی که در سال‌های اخیر در اغلب کشورهای جهان مدنظر قرار گرفته و حتی در برخی از این کشورها به اجرا درآمده و نتایج مثبتی نیز به همراه داشته است، توسعه و گسترش گردشگری در نواحی روستایی است که قابلیت‌های لازم را برای توسعه روستایی دارد (انصاری و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۵۱؛ حیدری و مطیعی لنگرودی، ۱۳۹۱، ص ۲۰). گردشگری به منزله یکی از مهم‌ترین ابزار توسعه در جهان مطرح است و درحال حاضر، بزرگ‌ترین و سریع‌ترین صنعت در جهان شناخته شده که رشدی پایان‌ناپذیر و فزاینده دارد (جاودان و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۸۴) و از آن درحکم ابزاری کارآمد برای بازسازی و توسعه اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی یاد شده است؛ به‌گونه‌ای که برای رفع چالش‌های اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی حاشیه‌ای یا روستاهایی که با کاهش فعالیت‌های کشاورزی سنتی روبه‌روست گردشگری در کانون توجه برنامه‌ریزان توسعه روستایی قرار گرفته است (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۳۵). زمانی که جامعه‌ای به یک مقصد گردشگری تبدیل می‌شود، کیفیت زندگی و نظام‌های ارزشی و آداب‌وسنن تحت‌تأثیر قرار می‌گیرد. به‌طور کلی، گردشگری درحکم ابزاری برای توسعه مناطق روستایی است؛ زیرا این مقوله می‌تواند به منزله یک منبع مالی جدید، وضعیت اقتصادی مردم محلی را بهبودبخشد و درحکم منبعی درخصوص زدودن فقر، افزایش اشتغال‌زایی مطرح باشد (Fossati & Panella, 2000; Breidenhann & Wickens, 2004). همچنین توسعه گردشگری و توسعه روستایی دو عامل مرتبط با هم بوده‌اند که توسعه هریک بر دیگری اثری مثبت داشته است (Arntzen et al., 2007). در واقع به علت مشکلات تولید در بخش کشاورزی، متخصصان همواره بر اهمیت توسعه گردشگری روستایی تأکید کرده‌اند (بیات و رضوانی، ۱۳۹۳، ص ۳۲). همچنین گردشگری صنعتی است که قابلیت‌های زیادی برای راه‌اندازی کسب‌وکارها جدید دارد و به توسعه اشتغال‌زایی و کارآفرینی کمک می‌کند (اربابیان و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۱۲۹).

بنابراین توسعه گردشگری عامل مهمی در بهبود معیشت روستاییان و افزایش سطح درآمد آن‌ها در کنار کشاورزی و دامداری است. علاوه‌بر آن، تأثیر گردشگری در جنبه‌های گوناگون توسعه روستایی از قبیل مهاجرت، اشتغال، توسعه زیرساختی، کاهش فقر تأثیرگذار است. از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین بسترهای پیشبرد اهداف توسعه در نواحی روستایی، به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه، شناخت وضعیت معیشت خانوارها و میزان دسترسی آن‌ها به سرمایه‌های معیشت است (بریمانی و همکاران، ۱۳۹۵). به‌بیان‌دیگر، برای ایجاد و دستیابی خانوارهای روستایی به معاشی پایدار، باید نخست وضعیت موجود با دقت مطالعه و بررسی شود. در این بررسی باید نقطه‌نظرات و دیدگاه‌های سرپرستان این خانوارها لحاظ شود (حیاتی و نوروزی، ۱۳۹۴).

یکی از مناطقی که در سال‌های اخیر در حال گسترش گردشگری روستایی است، نواحی روستایی واقع در شهرستان آزادشهر است. نواحی روستایی شهرستان آزادشهر به سبب بهره‌مندی از جاذبه‌های گردشگری روستایی متعدد، تولیدهای محلی دامی، زراعی و باغی ارگانیک، ارتفاعات، پارک‌های جنگلی، مراسم و سنت‌های بومی و محلی، پوشش و زبان محلی، چشمه‌های متعدد، مناطق ترکمن‌نشین، روستاهای تاریخی و دارای بافت سنتی و قرارگرفتن در مجاورت محور ارتباطی اصلی تهران - مشهد سالانه پذیرای هزاران گردشگر از نقاط مختلف کشور است. با توجه به ماهیت اثرگذار گردشگری بر جوامع میزبان، به‌ویژه آثار اقتصادی گردشگری، شناخت اثرگذاری گردشگری بر جامعه محلی و ظرفیت‌های اقتصادی، اجتماعی، محیطی و نهادی گردشگری روستایی از اقدامات کاربردی و مؤثر با هدف شناخت و توسعه گردشگری روستایی است؛ زیرا از این طریق می‌توان با برنامه‌ریزی منسجم و کارآمد از مزایای گردشگری در راستای نیل به توسعه روستایی با رویکرد معیشت پایدار بهره برد. از این رو، پرداختن به موضوع در ارتباط با نقش گردشگری به مثابه راهبردی در ایجاد تنوع معیشتی و توسعه پایدار در منابع معیشت خانوارهای روستایی و نیز تأثیرات آن بر ابعاد گوناگون توسعه روستا، به‌منزله یکی از عوامل تأثیرگذار بر پایداری و توسعه مقاصد گردشگری روستایی، مدنظر است که پرداختن به آن امری ضروری به‌نظر می‌رسد؛ بنابراین این پژوهش به‌دنبال پاسخ به پرسش‌ها و تأیید فرضیه‌های زیر است.

سؤالات پژوهش

۱. گردشگری در چارچوب معیشت پایدار چه تأثیری بر ابعاد مختلف معیشت و توسعه روستا و زندگی روستاییان داشته است؟
۲. آیا وضعیت موجود گردشگری تأثیرات پایداری بر توسعه گردشگری روستا در قالب مؤلفه‌ها و شاخص‌های معیشت پایدار داشته است؟

فرضیه‌های پژوهش

۱. بین گردشگری در چارچوب معیشت پایدار با ابعاد گوناگون معیشت و توسعه روستا و زندگی روستاییان رابطه معناداری وجود دارد.
۲. بین وضعیت موجود گردشگری و پایداری توسعه گردشگری روستا در قالب شاخص‌های معیشت پایدار رابطه معناداری وجود دارد.

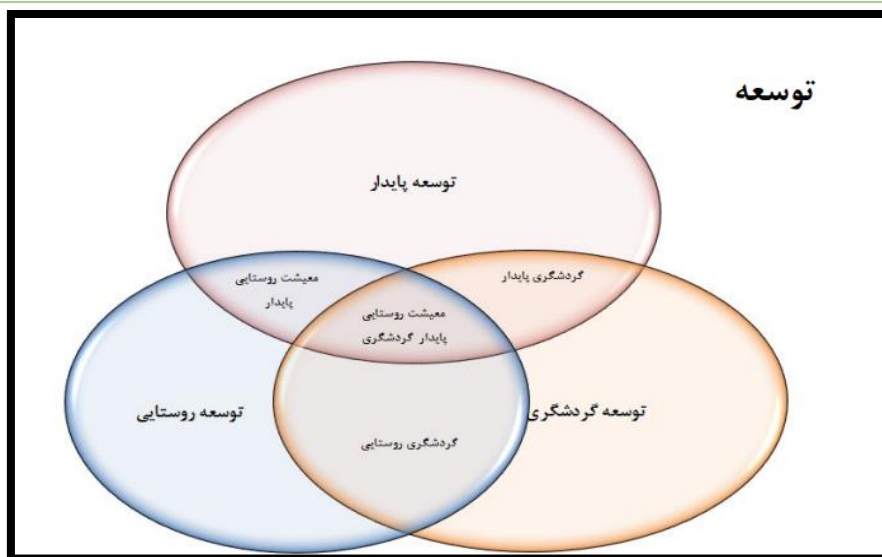
مبانی نظری

معیشت پایدار روستایی از جمله رویکردهایی است که سعی دارد مشکل فقر روستایی و آسیب‌پذیری خانوارها را بر محوریت انسان حل کند (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۰). رویکرد معیشت پایدار به فعالیت‌های توسعه کمک می‌کند که مردم محور (تمرکز بر اولویت‌های مردم فقیر)، پاسخ‌گو و مشارکتی (گوش‌دادن و پاسخ به اولویت‌های معیشتی شناسایی شده از طریق خود مردم فقیر، چندسطحی کار در سطوح گوناگون برای کاهش فقر)، هدایت‌شده (با کمک بخش‌های دولتی و خصوصی)، پویا (پاسخ انعطاف‌پذیر به مردم در شرایط گوناگون) و پایدار (ایجاد توازن اقتصادی، نهادی و پایداری اجتماعی و زیست‌محیطی) باشند (رضوانی و همکاران، ۱۳۹۰). در رویکرد معیشت پایدار، شناخت وضعیت سرمایه‌های افراد فقیر، راهبردهایی که برای امرار معاش در اختیار می‌گیرند، نتایجی که خواستارند و بستر آسیب‌پذیری که در آن فعالیت می‌کنند اهمیت دارد. سرمایه‌ها جزء اصلی معیشت افراد به‌ویژه قشر فقیر است. مردم نیازمند این سرمایه‌های متفاوت‌اند تا به اهداف تعریف‌شده‌شان برسند (جمعه‌پور و کیومرث، ۱۳۹۱). در واقع سرمایه‌های معیشت هسته مرکزی معیشت پایدار را شکل می‌دهد و برای جوامع فقیر محلی عواملی بنیادی به‌شمار می‌روند (باغبانی و همکاران، ۱۳۹۴). الگوهای معیشت پایدار روستایی شامل پنج مؤلفه اصلی سرمایه انسانی، اجتماعی، طبیعی، فیزیکی و مالی است که بهبود آن‌ها لازمه دستیابی به معیشت پایدار تلقی می‌شود (خواجه شاکویی و همکاران، ۱۳۹۴).

به بیانی دیگر، دستیابی به معیشت پایدار روستایی بدون توجه به سرمایه‌های معیشت در روستاها امکان‌پذیر نیست (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵). این درحالی است که رویکرد معیشت پایدار از بستر نظریه گسترده روستایی توسعه^۱ برخاسته است. این رویکرد در دهه ۱۹۸۰، به‌منزله رویکردی جدید در مبحث توسعه روستایی و با هدف کاهش و ریشه‌کنی فقر روستایی مطرح شد. این رویکرد بر تفکر جامع و منسجم پیرامون کاهش فقر و دستیابی به توسعه روستایی تأکید کرده و به‌سرعت محبوبیت فراوانی در میان محققان و دست‌اندرکاران توسعه به‌دست آورده است (جمعه‌پور و کیومرث، ۱۳۹۱). تحلیل رویکرد معیشت پایدار در توسعه و تحول دیدگاه‌های توسعه روستایی ریشه دارد. توسعه روستایی و توسعه گردشگری هر دو با تئوری توسعه مرتبطاند (Ellis, 2000). برای درک بهتر مفاهیم و ارتباط میان رویکرد معیشت پایدار و گردشگری، مفهوم رویکرد معیشت پایدار نمی‌تواند جدای از زمینه وسیع‌تر، یعنی «توسعه» دیده شود؛ هرچند واژه توسعه معنای دقیقی ندارد. درک مشترک این است که توسعه فرایند تکاملی در حال حرکت از شرایطی به شرایط دیگر و همچنین هدف روندها و پیشرفت تدریجی است (Ellis, 2000). از دهه ۱۹۵۰، مفهوم توسعه به‌ترتیب تاریخی از چهار مکتب مهم فکری یعنی مدرنیزاسیون، تئوری وابستگی، توسعه جایگزین و توسعه پایدار پدیدار شد (Clancy, 1999). جدول ۱ تحولات سه مکتب توسعه‌ای را نشان می‌دهد. در جدول ۱ مشاهده می‌شود که توسعه روستایی و توسعه گردشگری زیرمجموعه‌هایی از تئوری‌های توسعه‌ای هستند و مسیرهای توسعه‌ای مشابهی را طی کرده‌اند.

جدول ۱: سیر تحول نظریه‌های مربوط به توسعه، توسعه روستایی و توسعه گردشگری (Shen et al., 2008, p. 52)

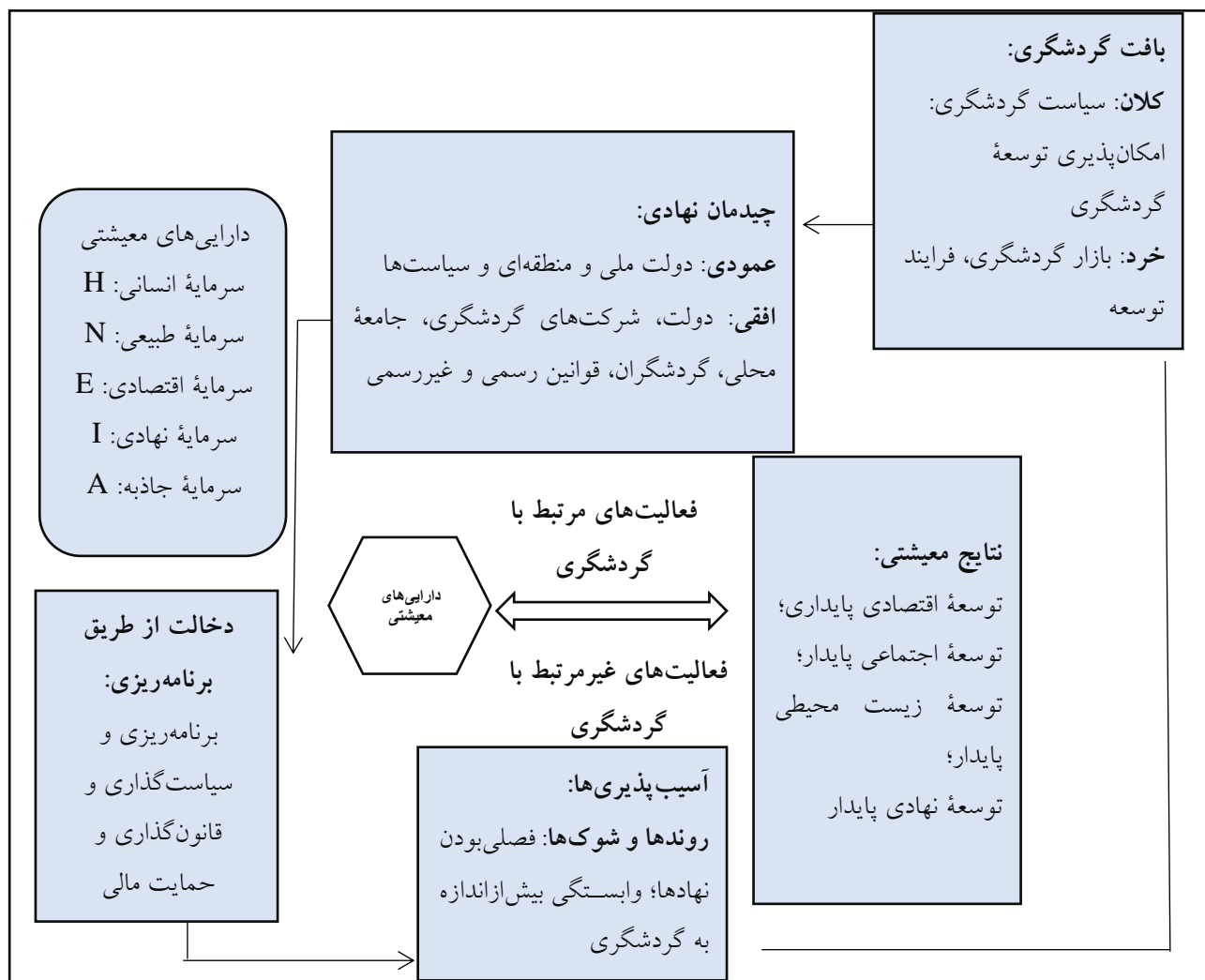
دوره زمانی	توسعه	توسعه روستایی	توسعه گردشگری
دهه‌های ۱۹۵۰-۱۹۶۰	مدرنیزاسیون	جمعیت و مدل فتاوری	دیدگاه طرف‌دارانه
دهه‌های ۱۹۶۰-۱۹۷۰	تئوری وابستگی	اقتصاد سیاسی تغییر اراضی	دیدگاه محتاطانه
دهه ۱۹۸۰	توسعه جایگزین	توسعه کشاورزی	دیدگاه سازش‌کارانه
دهه ۱۹۹۰ تاکنون	توسعه پایدار	رویکرد معیشت پایدار	دیدگاه دانش‌محور

شکل ۱: معیشت پایدار روستایی گردشگری (پیوند توسعه پایدار، توسعه روستایی و توسعه گردشگری) (Shen et al., 2008, p. 52)

1. extensive rural development theory

شن و دیگران (2008) در مقاله خود بیان کردند که رویکرد معیشت پایدار برای گردشگری، از تلاقی نظریه‌های توسعه پایدار، توسعه روستایی و توسعه گردشگری حاصل می‌شود و نیز هر سه در مفهوم وسیع‌تر توسعه جای می‌گیرند. در واقع معیشت پایدار گردشگری الگویی ترکیبی است که مفاهیم توسعه گردشگری، توسعه روستایی و توسعه پایدار را در خود ادغام کرده است. براساس نظر کارنی (1999)، چارچوب معیشت پایدار ابزاری با هدف فراهم کردن پایه‌ای برای تحلیل‌های معیشتی است. همچنین چارچوب به‌منزله ابزار مدیریتی و برنامه‌ریزی برای ارائه روشی درباره تفکر در زمینه این عوامل است. از این روی این چارچوب به سرمایه‌گذاران درباره مباحث مربوط به عوامل و در تشخیص اهداف ورود به حمایت از معیشت کمک می‌کند (Sheets, 1999). سازمان‌های گوناگونی از قبیل DFID و OXFAM, UNDP, CARE راهبردهای چارچوب معیشت پایدار را گسترش داده‌اند. بروکلسی و فیشر راهبردهایی را که این سازمان‌ها به‌کار گرفته‌اند مدنظر قرار داده‌اند: انعکاسی از اختیارات، ارزش‌ها، فرهنگ‌های سازمانی و نواحی برنامه‌ریزی‌شده؛ باین‌حال، چارچوب معیشت پایداری که از طرف دی.اف.آی.دی کاربرد دارد در مؤسسه توسعه علوم طراحی شده است. دی.اف.آی.دی نقش غالب و مداومی را در رهبری استفاده از راهبرد معیشت بازی می‌کند. چارچوب معیشت پایدار دی.اف.آی.دی ابزاری تحلیلی است که ساختاری را برای کمک به مفهوم‌سازی معیشت فراهم می‌کند که برای به‌وجودآوردن این اطمینان، ضرورت دارد تا حمایت بیرونی در راستای اولویت‌ها و راهبردهای معیشتی مردم قرار گیرد (Carney & Ashley, 1992). پنج مفهوم حیاتی برای فهم چارچوب معیشت عبارت‌اند از: زمینه‌های آسیب‌پذیری، دارایی‌های معیشتی، مؤسسات، راهبردهای معیشتی و نتایج معیشتی (Bunning & McDonagh, 2009, p. 23). در واقع چارچوب‌های معیشت پایدار گوناگونی برای تسهیل کاربرد راهبرد معیشت پایدار ایجاد شده‌اند که عناصر این چارچوب‌ها ممکن است کمی با هم تفاوت داشته باشند، اما اصول اصلی آن‌ها یکی است. این درحالی است که توسعه روستایی در ساده‌ترین شکل خود، به‌منزله توسعه نواحی روستایی درک می‌شود. توسعه روستایی به‌تدریج از یک رویکرد تکنوی مرکزی در دهه ۱۹۵۰ به رویکرد مردمی متمایل به فقر از اواخر دهه ۱۹۸۰ توسعه یافته است. براساس مطالب ذکرشده، شکل زیر چارچوب دیاگرامی رابطه بین معیشت پایدار و توسعه گردشگری را نشان می‌دهد. در این چارچوب، روستا و توسعه روستایی در فضای توسعه وسیع‌تری جای می‌گیرند. معیشت پایدار برای گردشگری، پوششی از پایداری، روستا و توسعه گردشگری است. نه‌فقط معیشت پایدار باید در مفهوم توسعه روستایی، بلکه باید در زمینه گردشگری نیز مرور و تحلیل شود؛ بنابراین لازم است شکاف بین رویکرد معیشت پایدار و گردشگری، هم در زمینه روستا و هم توسعه گردشگری، بررسی شود.

شکل ۲: چارچوب مفهومی معیشت پایدار روستایی (Shen et al., 2008) به نقل از احمدی و جمعه‌پور، ۱۳۹۰، ص ۴۲؛ اعظمی و هاشمی امین، ۱۳۹۶، ص ۱۰۵)

پیشینه پژوهش

در کشورهای درحال توسعه، که ۵۵ درصد جمعیت در مناطق روستایی زندگی می‌کنند، حدود سه چهارم افراد در فقر مطلق با محدودیت‌هایی مانند دسترسی به منابع، توانمندسازی و چگونگی برخورد با فشارهای ناشی از تغییرات اجتماعی اقتصادی و زیست محیطی معیشت خود را می‌گذرانند (Birtal et al., 2020). با این حال، سهم کشاورزی در تأمین فرصت‌های معیشتی در بیشتر مناطق روستایی قابلیت تأکید ندارد و کشاورزی نمی‌تواند تنها منبع معیشت خانوارهای روستایی در نظر گرفته شود؛ زیرا بخش کشاورزی هنوز با مشکلاتی مانند کاهش بودجه، ناتوانی کشاورزان در خرید و جایگزینی تجهیزات کشاورزی، منابع اعتباری کافی و سایر موارد درگیر است (Anang & Yeboah, 2019). بنابراین توجه به بحث پایداری معیشت خانوارهای روستایی در حکم ابزاری برای کاهش فقر در جوامع باید در اولویت قرار گیرد (Sati & Vangchhia, 2017). در تعریف معیشت به منابع و ظرفیت‌های لازم برای تأمین نیازهای اساسی و تداوم آن‌ها در برابر استرس‌ها (تغییر فصول، تخریب محیط زیست) و شوک‌ها شامل (بلایای مربوط به خطرات طبیعی، بحران‌های اقتصادی) اشاره شده است.

(Conway & Chambers, 1992). یک معیشت زمانی پایدار است که «از پس فشارها و استرس‌ها برآید و بتواند توانایی و دارایی‌های خانوار را حفظ یا افزایش بدهد و فرصت‌های معیشتی را برای نسل‌های آتی فراهم کند» (Gupta & Roy, 2017; Su et al., 2016 Das)؛ به‌عبارت‌دیگر، هدف مهم احیای مناطق روستایی معیشت پایدار است (Li et al., 2020). وقایعی مانند طوفان، سیل، زلزله، خشک‌سالی بر درآمد و هزینه خانوارها اثر منفی می‌گذارد (Rashid, 2020). این تغییرات در مناطق روستایی، با توجه به نیازهای اقتصادی و فقرزدایی، باعث شده که بسیاری از خانوارهای روستایی گردشگری را در راهبردهای معیشتی خود قرار دهند (Poudel & Nyaupane, 2011)؛ زیرا معیشت پایدار پایداری محیط زیست را به‌منظور حفظ و افزایش سرمایه‌های محلی و جهانی در بقای زندگی مؤثر می‌داند (Li et al., 2020). توسعه گردشگری روستایی نیروی محرکه مهمی برای تحقق معیشت و تنوع اقتصادی خانوارهای روستایی است (He et al., 2014). به همین منظور، پایداری معیشت گردشگری، به‌منزله شاخه‌ای از تحقیقات مرتبط با معیشت پایدار (Su et al., 2019a)، به‌دلیل تأثیر مثبت اقتصادی در جوامع شایان توجه است (Kaboudi & Eshliki, 2017; Dela Torre et al., 2005; Su et al., 2016; Pearce & Wu, 2014). درواقع گردشگری پایدار درحکم فعالیتی چندوجهی تأثیر مثبتی بر جوامع روستایی دارد (Muresan et al., 2016)؛ به‌ویژه در مناطق روستایی توسعه‌نیافته و غنی از منابع گردشگری (Su et al., 2019b)؛ زیرا این مناطق روستایی فقط با توسعه گردشگری مناسب و مبتنی بر توسعه پایدار تقویت می‌شود (Garau, 2015) و توسعه پایدار و توسعه گردشگری به نگرش جوامع محلی به این مهم بستگی دارد (Muresan et al., 2016)؛ زیرا جوامع فرصت‌ها و نیازهای مختلفی دارند و پاسخ آن‌ها به گردشگری نیز متفاوت است (Su et al., 2016). ازاین‌رو، افراد محلی باید این حق را داشته باشند که تصمیم بگیرند گردشگری را به‌منزله یکی از راهبردهای معیشتی خود در نظر بگیرند و تغییرات معیشتی مربوط به آن را تا حدی قبول کنند (Su et al., 2016; Ma et al., 2018). با توجه به این‌که گردشگری بر نیروی کارگر متمرکز است، برای افراد فرصت‌های شغلی فراهم می‌کند (UNWTO, 2015). از طرفی گردشگری در ساخت تسهیلات عمومی، زیرساخت‌ها، حفظ محیط زیست، برپایی بازارهای جدید برای فروش محصولات محلی، افزایش دل‌بستگی‌های مکانی، احیای فرهنگ بومی و محلی و تقویت غرور محلی منطقه نقش عمده‌ای دارد و درنهایت می‌تواند به رفاه کل جامعه روستایی کمک شایانی کند (Su et al., 2019b; Yanes et al., 2019). فضای روستایی محیطی برای فعالیت‌های تفریحی و گردشگری است (Velazquez et al., 2020). در این راستا، راهبردهای معیشتی مجموعه فعالیت‌هایی است که خانوار برای دستیابی به معیشت درحکم هدف اصلی مدنظر دارد (Degarege & Lovelock, 2021). این راهبردها شامل به‌کارگیری و استفاده از منابع طبیعی موجود در روستا، مهاجرت، فعالیت خارج از مزرعه و مواردی از این قبیل است؛ بنابراین انتخاب راهبرد فرایندی پویاست؛ زیرا با انتخاب مناسب راهبردهای معیشتی، خانوار به سطح درآمد و رفاه نسبی خواهد رسید؛ به‌عبارتی با کاهش آسیب‌پذیری خانوار روستایی روبه‌رو خواهیم شد (Pasanchay & Schott; 2021). با توجه به مطالب مطرح‌شده، این پژوهش در پی آن است که از طریق یافته‌ها بتواند تأثیر بسزایی بر زمینه توسعه مباحث گردشگری مبتنی بر معیشت پایدار در روستاهای مطالعه‌شده داشته باشد و از این طریق مشکلات و تغییرات زیادی را، که در درازمدت به این روستاها خلل وارد کرده، برطرف کند و زمینه توسعه گردشگری مبتنی بر تقویت معیشت پایدار مردم را در نواحی روستایی مطالعه‌شده فراهم کند. در این بخش، منابع و پژوهش‌های پیشین ارائه‌شده در ایران و سایر کشورها، در دو بخش پژوهش‌های داخلی و خارجی مرتبط با موضوع بررسی می‌شوند.

جدول ۲: مطالعات مربوط به موضوع پژوهش در داخل کشور

نویسنده و سال	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
شاهینی فر و همکاران (۱۴۰۱)	نقش کسب و کارهای خانگی بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی با تأکید بر نقش دولت در استان ایلام	اثربخشی راه‌اندازی کسب و کارهای خانگی به دست جامعه هدف بر پایداری معیشت خانوارها نشان داد که اشتغال‌زایی و تنوع‌بخشی فعالیت‌ها، درآمدزایی و توانمندسازی و فقرزدایی به ترتیب در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفته‌اند.
اعظمی و هاشمی امین (۱۳۹۶)	اثرات گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستاهای ملهم دره و ترخین‌آباد همدان)	نتایج تحلیل عاملی نشان می‌دهد که چهار عامل در مجموع ۱۴/۵۰ درصد واریانس کل را تبیین کرده‌اند و از دیدگاه جامعه مطالعه‌شده، چهار مؤلفه پیامدهای اقتصادی پایدار، پیامدهای اجتماعی پایدار، پیامدهای زیست‌محیطی پایدار، و پیامدهای نهادی پایدار به ترتیب از مهم‌ترین مؤلفه‌های مؤثر مربوط به پیامدهای معیشت پایدار گردشگری روستایی هستند.
انصاری و همکاران (۱۳۹۴)	سنجش تأثیرات اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی گردشگری بر معیشت پایدار روستایی در دهستان شهرک شهرستان چرام	نتایج نشان داد توسعه گردشگری در توسعه اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی، زیست‌محیطی و نهادی گردشگری بر معیشت پایدار روستایی دهستان شهرک تأثیر داشته است.
بهرامی و شکوری (۱۳۹۳)	مطالعه تأثیر گردشگری روستایی بر کاهش فقر از منظر معیشت پایدار: مورد روستاهای قلعه نو و کلین شهرستان ری	بر اساس یافته‌های پژوهش، اغلب افراد نمونه در روستای قلعه نو به نسبت روستای کلین، که به ترتیب بیشترین و کمترین میزان گردشگر را طی سال جذب می‌کنند، به تأثیر بیشتر گردشگری بر معیشت پایدار و مؤلفه‌های آن اعتقاد داشتند. به همین ترتیب، اغلب متغیرهای زمینه‌ای، اقتصادی و اجتماعی با پنداشت افراد درباره معیشت پایدار و مؤلفه‌های آن رابطه معنادار و مثبتی داشتند. در بین متغیرهای مستقل، رابطه دارایی و درآمد با متغیر وابسته از شدت بیشتری برخوردار بود.
جمعه‌پور و کیومرث (۱۳۹۱)	بررسی اثرات گردشگری بر دارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی مردم در چارچوب معیشت پایدار گردشگری (مطالعه موردی: روستای زیارت)	نتایج تحقیق نشان داده که با برنامه‌ریزی مناسب می‌توان از قابلیت‌ها و دارایی‌های معیشتی مردم در راستای گسترش گردشگری به‌مثابه استراتژی معیشتی مناسب بهره برد.
احمدی و جمعه‌پور (۱۳۹۰)	تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی مطالعه موردی: روستای برغان، شهرستان ساوجبلاغ	گردشگری بر جنبه‌های دیگری مانند مسائل اجتماعی، زیست‌محیطی و نهادی تأثیرات مثبت چندانی نداشته و در مواردی تأثیرات منفی اجتماعی و زیست‌محیطی به همراه داشته است.

جدول ۳: مطالعات مربوط به موضوع پژوهش در خارج کشور

نویسنده و سال	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
رامانو (2021)	چشم‌انداز استفاده از صنعت گردشگری برای پیشبرد معیشت جامعه در شهر موسینا، لیمپوپو و افریقای جنوبی	فعالیت‌های گردشگری معیشت پایدار و توسعه پایدار به یکدیگر وابسته‌اند.
رشید (2020)	گردشگری و نقش آن در معیشت پایدار نواحی روستایی	معیشت پایدار و گردشگری مکمل و تأییدکننده یکدیگرند.
پودل و نایاپین ^۱ (2011)	بررسی ارتباط بین تنوع زیستی، معیشت و گردشگری	گردشگری کمک می‌کند نگرش مردم محلی به حفاظت از تنوع زیستی تغییر و وابستگی مردم به منابع طبیعی کاهش یابد. گردشگری، به‌ویژه در مقیاس کوچک، و سرمایه‌گذاری‌های اکوتوریسم محلی به‌منزله ابزار به چهار منظور ارتقای معیشت مردم در اطراف مناطق حفاظت‌شده شناخته شده است.
میوا و استرونا ^۲ (2010)	تأثیرات توسعه گردشگری در معیشت روستایی در دلتای اوکوانگو را در بوتسوانا	توسعه گردشگری در روستاهای ناحیه مطالعه‌شده در حال دستیابی به هدف خود، یعنی بهبود معیشت پایدار از تغییر فعالیت‌های معیشتی سنتی است.

روش پژوهش

روش پژوهش توصیفی - تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. در گردآوری اطلاعات از روش اسنادی (کتابخانه‌ای) و پیمایش میدانی (پرسش‌نامه و مشاهده مستقیم) استفاده شده است. جامعه آماری را مردم محلی روستاهای وامنان و کاشیدار تشکیل می‌دهند که براساس آمار دهیاران در سال ۱۴۰۱، جمعیت این دو روستا ۳۸۰۰ نفر بوده است. برای انتخاب حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده که به کمک آن تعداد ۳۴۸ نفر به روش نمونه‌گیری از نوع آسان (در دسترس) انتخاب شدند. روایی صوری پرسش‌نامه را اساتید و کارشناسان تأیید و پایایی آن با آلفای کرونباخ ۰/۸۵ محاسبه شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق آزمون‌های استنباطی مرتبط با اهداف پژوهش از تی دو جمله‌ای، کروسکال-والیس محاسبه و با توجه به گستردگی محدوده مطالعه‌شده و ضرورت بررسی روستاهای فوق از شاخص‌های عینی استفاده شد. انتخاب این شاخص‌ها طبق فرایند زیر انجام شد:

در مرحله اول، پژوهش‌های داخلی و خارجی، که تأثیر گردشگری روستایی بر معیشت پایدار مردم در نواحی روستایی را بررسی کرده بودند، مطالعه شدند. سپس نحوه سازمان‌دهی شاخص‌ها مبتنی بر شناخت تحلیل تأثیرات گردشگری روستایی براساس نظریه‌ها و مبانی نظری پژوهش بررسی شدند. با توجه به مشابهت و کیفیت شناخت و تحلیل تأثیرات گردشگری روستایی بر معیشت پایدار مبتنی بر نظریه‌های موجود در پژوهش اعظمی و هاشمی امین (۱۳۹۶) و احمدی و جمعه‌پور (۱۳۹۰) از چارچوب (معیارها و شاخص‌ها) آن‌ها استفاده شد.

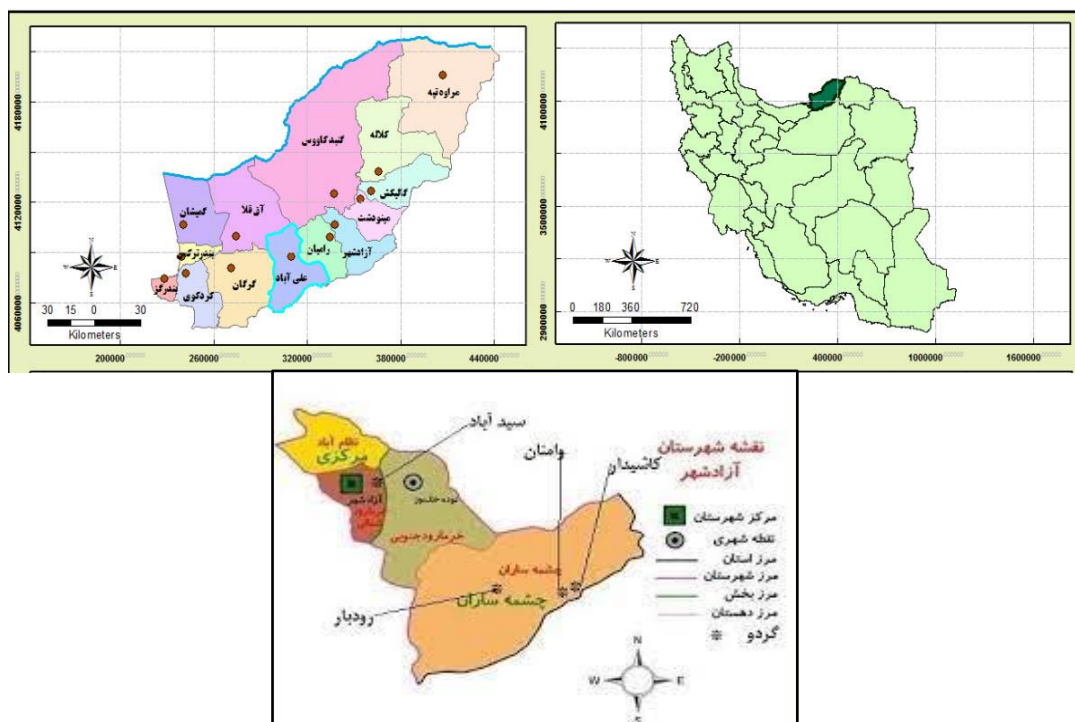
1. Nyaupane
2. Stronzab & Mbaiwaa

جدول ۴: شاخص‌های اصلی و فرعی پژوهش (منبع: اعظمی و هاشمی امین، ۱۳۹۶، ص ۱۰۹؛ احمدی و جمعه‌پور، ۱۳۹۰، ص ۵۶-۵۷)

ردیف	شاخص‌های اصلی	شاخص‌های فرعی
۱	شاخص‌های پایداری اقتصادی	اقتصاد محلی، اشتغال، هزینه زندگی، زیرساخت‌ها، دسترسی به خدمات آموزشی و بهداشتی، فرصت‌های تحصیلی، دسترسی به اطلاعات، کمک به دیگر شغل‌های معیشتی (مانند کشاورزی و دامداری)
۲	شاخص‌های پایداری اجتماعی	امنیت، تعامل و مبادلات فرهنگی، تقویت آداب‌ورسوم و فرهنگ محلی، همبستگی اجتماعی، اعتماد، مهاجرت، زنان، امکانات تفریحی
۳	شاخص‌های پایداری محیطی	زیبایی و جذابیت منطقه، آلودگی زیست‌محیطی، مدیریت زباله، آسیب به گونه‌های گیاهی جانوری، توجه بیشتر ساکنان به محیط‌زیست
۴	شاخص‌های پایداری نهادی	تمایل به مشارکت در مدیریت روستا، دسترسی برابر و آزاد به قدرت، ارتباطات، عدالت و برابری

معرفی محدوده مطالعه شده

روستاهای وامان و کاشیدار از روستاهای بخش چشمه‌ساران از توابع شهرستان آزادشهر واقع در استان گلستان هستند. این روستا از لحاظ موقعیت جغرافیایی در ۳۷ درجه و صفر دقیقه و ۳۹ ثانیه عرض شمالی و در ۵۵ درجه و ۳۳ دقیقه و ۱۹ ثانیه طول شرقی قرار دارد. روستای کاشیدار در ۵۵ درجه و ۳۵ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۵۵ دقیقه طول عرض شمالی قرار دارد. طبق سرشماری سال ۱۳۹۵، جمعیت روستای وامان ۱۳۸۶ نفر (۳۶۸ خانوار) و جمعیت روستای کاشیدار ۱۵۶۶ نفر (۴۵۰ خانوار) و براساس آمار دهیاران در سال ۱۴۰۱، جمعیت این دو روستا در مجموع ۳۸۰۰ نفر بوده است.

شکل ۳: موقعیت جغرافیایی روستاهای وامان و کاشیدار

یافته‌ها و نتایج

جدول ۵: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی محدوده مطالعه شده

جنسیت	درصد فراوانی
مرد	۳۷/۵
زن	۴۳/۶
جمع	۱۰۰
وضعیت تأهل	درصد فراوانی
متاهلین	۵۳/۷
مجردین	۴۶/۳
سن (گروه سنی)	درصد فراوانی
۱۸ تا ۳۰ سال	۵/۱
۳۰ تا ۴۵ سال	۵۳/۱
۴۵ تا ۶۰ سال	۴۱/۹
وضعیت تحصیلی	درصد فراوانی
زیردیپلم	۴۷/۷
دیپلم	۴۵/۵
کارشناسی و بالاتر	۶/۹
وضعیت شغلی	درصد فراوانی
کشاورز و دامدار	۴۳
شغل دولتی	۱۱
شغل آزاد	۲۱
بی‌کار	۲۵
میزان درآمد ماهیانه	درصد فراوانی
کمتر از ۳ میلیون تومان	۲/۲
بین ۳ تا ۵ میلیون تومان	۵۳/۴
بین ۵ تا ۷ میلیون تومان	۴۴/۴

عنصر نتایج معیشتی در چارچوب معیشت پایدار، پایداری نتایج و تأثیرات توسعه را مدنظر قرار می‌دهد. در این مطالعه، نتایج معیشتی با استفاده از ۲۶ عنصر پایداری در پیشینه پژوهش‌های مربوط و متناسب با موضوع پژوهش استخراج شده‌اند که از طریق پرسش‌نامه به دست خانواده‌های ساکن در روستاهای وامنان و کاشیدار - که از طریق نمونه‌گیری انتخاب و اندازه‌گیری شده‌اند- رسیده است. به طور کلی و براساس نتایج حاصل از تحلیل‌ها می‌توان گفت که معیشت پایدار با گردشگری در ارتباط با شاخص‌هایی مانند اقتصاد محلی، مهاجرت، زیرساخت و امکانات تفریحی تأثیر مثبت داشته و پایدار است و در پیوند با دیگر شاخص‌های توسعه گردشگری پایدار نیست. بر همین اساس، جدول ۶ میانگین نمره‌های کسب‌شده براساس پرسش‌نامه را برای هریک از شاخص‌های مدنظر مربوط به نتایج معیشتی نشان می‌دهد.

گردشگری و اوقات فراغت، دوره ۸، شماره پیاپی ۱۵، بهار و تابستان ۱۴۰۲

جدول ۶: میانگین نمره‌های پایداری گردشگری در روستاهای وامنان و کاشیدار

شاخص‌های مربوط به پایداری اقتصادی	میانگین	انحراف از معیار
اقتصاد محلی	۳/۳۸	۰/۵۹۴
روستایی بر اشتغال	۲/۲۱	۰/۶۷۷
هزینه زندگی ساکنان	۲/۲۶	۰/۷۲۴
زیرساخت‌های گردشگری (راه دسترسی، اینترنت، امکانات رفاهی و خدماتی و...)	۳/۲۰	۰/۶۸۱
دسترسی به خدمات آموزشی و بهداشتی	۲/۲۹	۰/۷۰۵
فرصت‌های تحصیلی ساکنان	۲/۳۱	۰/۷۳۵
دسترسی سریع به اطلاعات مربوط به مکان‌های گردشگری	۲/۱۹	۰/۸۰۸
کمک به دیگر شغل‌های معیشتی	۲/۳۱	۰/۷۴۶
شاخص‌های مربوط به پایداری اجتماعی	میانگین	انحراف از معیار
امنیت معیشتی	۲/۳۳	۰/۷۳۱
تعامل و مبادلات فرهنگی	۲/۲۸	۰/۶۷۰
آداب و رسوم و فرهنگ محلی	۲/۳۳	۰/۷۲۱
هم‌بستگی اجتماعی	۲/۳۲	۰/۶۵۰
اعتماد متقابل میان ساکنان و گردشگران	۲/۲۸	۰/۷۲۲
کاهش مهاجرت ساکنان	۳/۳۰	۰/۷۱۴
شکوفاتر شدن توانمندی زنان	۲/۲۸	۰/۶۰۸
افزایش و رونق امکانات تفریحی	۳/۵۱	۰/۷۶۴
شاخص‌های مربوط به پایداری محیطی	میانگین	انحراف از معیار
زیبایی و جذابیت	۲/۲۵	۰/۶۹۸
آلودگی زیست‌محیطی	۲/۲۳	۰/۶۸۳
مدیریت و جمع‌آوری زباله‌ها	۲/۳۰	۰/۷۱۹
آسیب بر گونه‌های گیاهی و جانوری	۲/۲۰	۰/۷۰۷
جلوگیری از تخریب محیط‌زیست	۲/۲۳	۰/۷۱۲
شاخص‌های مربوط به پایداری نهادی	میانگین	انحراف از معیار
تمایل به مشارکت ساکنان در مدیریت روستاهای	۲/۳۳	۰/۷۶۰
دسترسی برابر و آزاد به قدرت	۲/۳۵	۰/۷۲۵
حمل و نقل شبکه‌ای	۲/۳۲	۰/۷۵۴
نحوه میزان استفاده از امکانات گردشگری	۲/۴۰	۰/۶۸۳

در پاسخ به پرسش‌های فردی پژوهش، با توجه به میانگین کلی نمره‌های به‌دست‌آمده در پایداری در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و نهادی (جدول ۷)، تمامی موارد فرضیه‌های پژوهش در سطح معناداری ۰/۰۵ پذیرفته شده است و براین اساس، گردشگری در شکل فعلی در روستاهای وامنان و کاشیدار، در هیچ‌یک از روابط پایدار نیست. علت این ناپایداری را می‌توان فقدان توازن و ضعف رابطه تعاملی میان نواحی گردشگری، توزیع نامتعادل زیرساخت‌های توسعه گردشگری، کافی نبودن منابع تولیدی به‌منظور اشتغال و به‌طور کلی، کم‌توجهی و نادیده‌گرفتن ظرفیت‌ها و توانایی‌های موجود در نواحی روستایی مطالعه‌شده دانست. در نتیجه فرضیه اصلی این پژوهش (میان گردشگری در چارچوب معیشت

مزیدی و زینتی فخرآباد/ بررسی و تحلیل تأثیرات گردشگری روستایی بر معیشت پایدار روستاییان

پایدار با ابعاد مختلف معیشت و توسعه روستا و زندگی روستاییان رابطه معناداری وجود دارد) نیز مبنی بر پایدار نبودن گردشگری در روستاهای وامنان و کاشیدار تأیید شده است.

جدول ۷: میانگین نمره چهار بعد اصلی پایداری معیشتی گردشگری در روستاهای وامنان و کاشیدار

بعدها	اقتصادی	اجتماعی	زیست محیطی	نهادهی
میانگین نمره‌ها	۱/۷۹۱	۱/۸۲۹	۲/۲۴۴	۲/۳۵۵

براساس جدول ۸، با توجه به داده‌های حاصل از سؤال آخر پرسش‌نامه، یعنی نگرش کلی گردشگران به توسعه گردشگری در روستاهای وامنان و کاشیدار، میانگین ۳/۲۹ به دست آمده است که نشان می‌دهد مردم محلی به‌طور کلی نظر مساعدی به گردشگری دارند و با توسعه بیشتر آن در روستاهای وامنان و کاشیدار موافق‌اند.

جدول ۸: میانگین نمره‌های نگرش کلی به توسعه گردشگری در روستاهای وامنان و کاشیدار

شماره پرسش	پرسش	میانگین	انحراف معیار
۲۶	رضایت کلی گردشگری	۳/۲۹	۰/۸۴۳

در ادامه به منظور مقایسه وضعیت میانگین هریک از شاخص‌های پایداری نتایج معیشتی در گروه‌های جمعیت‌شناختی و معیشتی مختلف از آزمون کروسکال - والیس استفاده شد. از این آزمون معمولاً زمانی که نمونه‌ها از یک توزیع پیروی می‌کنند یا به عبارت دیگر، فرض صفر ما برابر بودن میانگین گروه‌هاست و فرضیه مقابل نیز برابر نبودن این میانگین‌ها در حداقل یک گروه است استفاده می‌شود؛ بنابراین نتایج داده‌های حاصل از تحلیل کروسکال - والیس درباره‌ی گروه‌های درآمدی و متغیرهای پژوهش نشان می‌دهد که میان چهار متغیر ایجاد درآمد، زیرساخت‌ها، مهاجرت و تفریح با میانگین گروه‌های درآمدی مختلف تفاوت معناداری وجود دارد. جدول ۹ این معناداری را نشان می‌دهد. به‌طور کلی بررسی متغیر درآمدزایی گردشگری در روستاهای وامنان و کاشیدار نشان می‌دهد که در میان قشر با درآمد متوسط رضایت بیشتری مشاهده می‌شود و در قشر فقیر در مجموع رضایت کمتری وجود دارد. این مسئله به بهره‌مندی قشر با درآمد متوسط از سرمایه حاصل از گردشگری در روستاهای بررسی شده مربوط می‌شود. درباره مهاجرت نیز در میان قشر متوسط از تأثیرات گردشگری رضایت بیشتری مشاهده می‌شود. درخصوص موضوع افزایش امکانات تفریحی نیز قشر متوسط از تأثیر توسعه گردشگری در روستاهای مطالعه‌شده رضایت بیشتری را ابراز داشته‌اند.

جدول ۹: نتایج آزمون کروسکال - والیس برای گروه‌های درآمدی مختلف (درآمد به میلیون تومان در سال ۱۴۰۱)

درآمد سالانه	درآمد به میلیون تومان در ماه	تعداد	میانگین رتبه
اقتصاد محلی	۱-۳	۶	۱۰۷/۷۵
	۳-۵	۱۵۵	۱۴۶/۷۳۹۸
	۵-۷	۱۸۷	۱۳۳/۸۳۴۵
	Total	۳۴۸	Sig=۰/۰۱۸۳
زیرساخت	۱-۳	۶	۱۳۵/۶۶۶۷
	۳-۵	۱۵۵	۱۳۷/۹۴۳۱
	۵-۷	۱۸۷	۱۴۰/۰۱۳۵
	Total	۳۴۸	Sig=۰/۰۵۶۷

درآمد سالانه	درآمد به میلیون تومان در ماه	تعداد	میانگین رتبه
مهاجرت	۱-۳	۶	۹۱/۳۳۳۳۳
	۳-۵	۱۵۵	۱۵۵/۰۹۷۶
	۵-۷	۱۸۷	۱۲۷/۵۵۴۱
	Total	۳۴۸	Sig= ۰/۰۰۲۴
تفریح	۱-۳	۶	۱۳۷/۵۸۳۳
	۳-۵	۱۵۵	۱۴۲/۴۵۹۳
	۵-۷	۱۸۷	۱۳۶/۱۸۲۴
	Total	۳۴۸	Sig= ۰/۰۳۷

نتیجه‌گیری

گردشگری روستایی سهم بسزایی در متنوع‌سازی اقتصادی و توسعه پایدار دارد و با ایجاد اشتغال و درآمدزایی موجب توسعه مناطق توسعه‌نیافته می‌شود و منافع بسیاری را نصیب روستاییان می‌کند. در این پژوهش، با الهام از رویکرد معیشت پایدار، گردشگری در روستاهای وامنان و کاشیدار در شهرستان آزادشهر مطالعه شد و مؤلفان به‌طور مشخص در پی پاسخ به این سؤال بودند که گردشگری در چارچوب معیشت پایدار چه تأثیری بر ابعاد مختلف معیشت و توسعه روستا و زندگی روستاییان در محدوده مطالعه‌شده داشته است؟

ادبیات مربوطه بیشتر بر رابطه مستقیم و مثبت گردشگری با کاهش فقر و افزایش درآمد در قالب معیشت پایدار در نواحی روستایی تأکید دارد؛ بدین معنی که هرچه گردشگری روستایی بالا باشد، درآمدزایی بیشتری در میان ساکنان روستا ایجاد می‌شود که این امر بهبود معیشت و کاهش فقر در روستا را به دنبال دارد. این موضوع به‌نوبه خود باعث مثبت‌تر شدن دیدگاه روستاییان درباره گردشگری روستایی می‌شود. از این رو، جاذبه‌های مبادی گردشگری روستایی نقش مهمی را در جذب گردشگر، افزایش میزان اشتغال، سودآوری و بهره‌وری اقتصادی در سطح محلی، منطقه‌ای و ملی ایفا می‌کنند. این رویکرد در این پژوهش تأیید می‌شود. نتایج یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که گردشگری نقش مثبت کمی در کمک به معیشت پایدار و در نتیجه توسعه روستاهای وامنان و کاشیدار داشته است. به‌طور کلی می‌توان این‌گونه بیان کرد که با وجود تعداد نسبتاً زیاد گردشگران در روستاهای وامنان و کاشیدار واقع در شهرستان آزادشهر، به علت نبود تأسیسات و نهادها و خدمات کافی گردشگری و فقدان برنامه‌ریزی و بهره‌برداری نظام‌مند از پتانسیل‌های گردشگری روستایی تاکنون نتوانسته است به جایگاه اصلی خود دست یابد؛ به طوری که منافع حاصل از گردشگری برای افراد و خانوارهای ساکن در روستاهای مطالعه‌شده از نظر درآمد برای قشر فقیرتر با درآمد اولیه رضایت‌بخش نبوده است. نبود زمینه‌های اشتغال مناسب و کافی و مشکلات معیشتی در روستاهای وامنان و کاشیدار یکی از دلایل اصلی مهاجرت ساکنان محلی به‌ویژه جوانان به نواحی شهری به‌شمار می‌رود. همچنین براساس یافته‌های تحقیق برنامه‌های توسعه و سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری در روستاهای وامنان و کاشیدار، توسعه و ترویج کشت محصول زعفران در چند سال اخیر حمایت شده است و این رضایت‌مندی در میان اقشار با درآمد متوسط بیشتر دیده می‌شود. این عمل باعث مهاجرت معکوس، به‌ویژه در میان جوانان این روستاها، شده است. با توجه به رویکرد مثبت کلی و نظر مساعد اهالی روستا در خصوص توسعه گردشگری در روستاها، بالا بودن میانگین گزینه نگرش کلی به توسعه گردشگری در پرسش‌نامه به‌منظور بهبود وضعیت معیشتی روستاییان و توسعه روستاها با برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌های مناسب و متناسب با ساختار اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و محیطی روستایی و با بهره‌گیری مناسب از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های موجود در روستاهای وامنان و کاشیدار برای توسعه گردشگری، به‌ویژه سرمایه‌ها و جاذبه‌ها، می‌توان از توسعه گردشگری به‌منزله فعالیت مکمل و تنوع‌بخشی به فعالیت‌های معیشتی بهره گرفت. علاوه‌براین، با توجه به توسعه و گسترش گردشگری، نهادهای دولتی باید نقش خود را آغاز کنند، محرک و تسهیل‌کننده باشند و مردم محلی را

بیشتر در فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری مشارکت دهند. آن‌ها باید بیشتر به ایجاد فضای مطلوب برای توسعه گردشگری از طریق برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مناسب توجه کنند. مسئله سرمایه‌نهادی و مدیریت نهادی، عمودی و افقی گردشگری روستاها فرایند تصمیم‌گیری مسئله مقایسه‌پایداری در سطوح خانوار و جامعه و مطالعه آسیب‌پذیری‌ها همه موضوعاتی هستند که در چارچوب تحلیلی پایدار گردشگری ملاحظه می‌شوند. در نهایت ارزیابی نقش و عملکرد گردشگری همواره نیازمند رویکرد جامع و کل‌گرای توسعه است و در واقع باید تا حد امکان از نگاه بخشی و مجزا و پدیده گردشگری پرهیز شود. پژوهش حاضر بیانگر فایده کاربرد رویکرد تحلیلی است که هم از نظریه کلی توسعه ریشه گرفته و هم پیوند گردشگری با دیگر بخش‌های معیشتی روستا را مشخص می‌کند و هم می‌تواند میان تأثیرات گردشگری برای گروه‌ها و خانوارهای مختلف محلی به‌ویژه اقشار محروم‌تر تفکیک‌قائل شود؛ بنابراین با توجه به مطالب مربوط به پیشینه پژوهش و تطبیق این نتیجه با اصول و رویکردهای مطرح‌شده در مبانی نظری، نتیجه این پژوهش با نتایج حاصل از پژوهش‌های اعظمی و هاشمی امین (۱۳۹۶)، انصاری و همکاران (۱۳۹۶)، بهرامی و شکوری (۱۳۹۳)، جمعه‌پور و کیومرث (۱۳۹۱)، احمدی و جمعه‌پور (۱۳۹۰) همسو است. در این راستا، برخی اقدامات زیر می‌تواند در نواحی روستایی مدنظر قرار گیرد:

- ۱) ایجاد و تقویت زیرساخت‌های گردشگری در روستاها (به دلیل تأثیر بسیار بالای این زیرساخت‌ها بر شاخص‌های پایداری گردشگری در چارچوب معیشت پایدار روستاییان در زمینه توسعه روستا و زندگی روستاییان)؛
- ۲) ایجاد فرصت‌های شغلی و امنیت معیشتی در روستاها (به لحاظ ارتباط مؤثر عوامل پایدار گردشگری در زمینه معیشت پایدار روستاییان در زمینه توسعه روستاها، زندگی روستاییان و کاهش مهاجرت به‌ویژه جوانان از نواحی روستایی)؛
- ۳) افزایش نقش عملکردی روستاها با توجه به ظرفیت‌های موجود در تعامل با شاخص‌های پایداری گردشگری در راستای چارچوب معیشت پایدار روستاییان در زمینه توسعه روستاها و زندگی روستاییان؛
- ۴) مشارکت‌دادن افراد بومی روستاها در برنامه‌ریزی توسعه گردشگری و اختصاص بودجه به موضوع توسعه ارگان‌ها و سازمان‌های اداری (افزایش و توانمندی روستاییان با توجه به تأثیر گردشگری در زمینه توسعه روستاها و زندگی روستاییان در چارچوب معیشت پایدار با اعطای سرمایه‌گذاری‌های کم‌بهره از طریق بخش دولتی و خصوصی).

منابع

- اربابیان، شیرین، زمانی، زهرا و رحیمی، معصومه (۱۳۹۳). بررسی اثر گردشگری در توسعه کارآفرینی. مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۳(۱۰)، ۱۲۶-۱۴۶.
- اعظمی، موسی و هاشمی امین، ناهید (۱۳۹۶). اثرات گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستاهای ملهم دره و ترخین آباد همدان). فصلنامه فضای گردشگری، ۶(۲۳)، ۹۹-۱۱۴.
- احمدی، شکوفه و جمعه‌پور، محمود (۱۳۹۰). تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستای برغان، شهرستان ساوجبلاغ). پژوهش‌های روستایی، ۲(۱)، ۳۳-۶۳.
- احمدی شاپوری، محمدعلی و نوری، سید هدایت‌الله (۱۳۹۲). راهبرد توسعه روستایی در ایران، پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۲(۴)، ۹۳-۱۲۳.
- انصاری، رحیمه، تازیکی، رقیه و حاجی‌زاده، مریم (۱۳۹۴). سنجش تأثیرات اقتصادی و اجتماعی — فرهنگی گردشگری بر معیشت پایدار روستایی در دهستان شهرک شهرستان چرام، سومین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست پایدار، <https://civilica.com/doc/395906>

- بریمانی، فرامرز، راستی، هادی، رئیس، اسلام و محمدزاده، مسعود (۱۳۹۵). تحلیل عوامل جغرافیایی مؤثر بر معیشت خانوار در سکونتگاه‌های روستایی موردشناسی: شهرستان قصرقند. فصل‌نامه جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای، ۶(۱۸)، ۸۵-۹۶.
- بیات، ناصر و رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۳). تحلیل جایگاه گردشگری روستایی در برنامه‌های کلان توسعه کشور با تأکید بر برنامه‌های پنج‌ساله توسعه ملی. فصل‌نامه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۳(۹)، ۱۱-۳۰.
- بهرامی، شقایق و شکوری، علی (۱۳۹۳). مطالعه تأثیر گردشگری روستایی در کاهش فقر از منظر معیشت پایدار: مورد روستاهای قلعه نو و کلین شهرستان ری، فصل‌نامه توسعه روستایی، ۶(۱)، ص ۱-۲۴.
- باغبانی، حمیدرضا، جمعه‌پور، محمود، رضوانی، محمدرضا و قدیری معصوم، مجتبی (۱۳۹۴). سطح‌بندی سرمایه‌های معیشتی در روستاهای گردشگری کوهستانی (مورد مطالعه: دهستان بالا طالقان در شهرستان طالقان). اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴(۲)، ۱-۱۸.
- جمعه‌پور، محمود و کیومرث، نرجس (۱۳۹۱). بررسی اثرات گردشگری بر دارایی‌ها و فعالیت‌های معیشتی مردم در چارچوب معیشت پایدار گردشگری، مطالعه موردی: روستای زیارت، مطالعات مدیریت گردشگری، ۷(۱۷)، ۷۳-۹۲.
- جمشیدی، علیرضا و خاتون‌آبادی، احمد (۱۳۹۱). شناسایی علل و عوامل تله محرومیت در جوامع روستایی استان ایلام، فصل‌نامه روستا و توسعه، ۱۵(۲)، ۷۹-۱۰۸.
- جاودان، مجتبی، ضیائی، محمود و کاظمی ازغدی، سیمین (۱۳۹۳). سامان‌دهی فضایی مقصدهای گردشگری (شهری و روستایی) در مقیاس ناحیه‌ای، مورد: شهرستان طریقه شاندیز، فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۳(۳)، ۸۳-۱۱۰.
- حیدری، زهرا و مطیعی لنگرودی، سید حسن (۱۳۹۱). متنوع‌سازی اقتصاد روستاهای ساحلی با تأکید بر گردشگری صیادی (مورد: روستاهای ساحلی شهرستان تنکابن). فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱(۱)، ۱۹-۳۶.
- حیاتی، داریوش و نوروزی، مرضیه (۱۳۹۴). سازه‌های مؤثر بر معیشت پایدار روستایی از دیدگاه کشاورزان استان کرمانشاه، مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۱(۱)، ۱۲۷-۱۴۴.
- خواجه شاهکویی، علیرضا، شریف‌زاده، محمد، صالحی، خدیجه و عبدالله‌زاده، غلامحسین (۱۳۹۴). بررسی تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی در استان گلستان. مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۴(۱۵)، ۱۴۸-۱۶۹.
- سجاسی قیداری، حمدالله، شکوری فرد، اسماعیل و صادقلو، طاهره (۱۳۹۵). سنجش سطح دارایی‌های معیشت در مناطق روستایی با رویکرد معیشت پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان تایباد). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۱۵(۱)، ۱۹۷-۲۱۶.
- سخایی، بهرنگ و هادی‌زاده زرگر، صادق (۱۳۹۳). تحلیل زمینه‌های توسعه گردشگری در سکونت‌گاه‌های روستایی شهرستان ساری. فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۳(۲)، ۳۹-۵۳.
- شاهینی‌فر، مصطفی، رستمی، شاه‌بختی، مظفری، فاطمه و نظری، عبدالحمید (۱۴۰۱). نقش کسب‌وکارهای خانگی بر معیشت پایدار خانوارهای روستایی با تأکید بر نقش دولت در استان ایلام. فصل‌نامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۱(۳)، ۱۹-۴۰.
- رضوانی، محمدرضا، صحنه، بهمن، قدیری معصوم، مجتبی، مطیعی لنگرودی، حسن و نظری، عبدالحمید (۱۳۹۰). تأثیر بازگشت مهاجران به روستاها در بهبود معیشت ساکنان مطالعه موردی: شهرستان آق‌قلا. فصل‌نامه جغرافیای انسانی، ۴۳(۷۸)، ۶۷-۸۳.
- قدیری معصوم، مجتبی، مطیعی لنگرودی، سیدحسن و مهمربویا، حسن (۱۳۹۲). تبیین اثرات کالبدی گردشگری بر نواحی روستایی (مورد پژوهش: دهستان بیرون بشم - بخش کلاردشت). برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۲(۵)، ۳۳-۴۹.

Arntzen, J., Setlhogile, T., & Barnes, J. (2007). Rural livelihoods, poverty reduction, and food security in Southern Africa: Is CBNRM the answer. *Washington, DC: International Resources Group.*

- Anang, B. T., & Yeboah, R. W. (2019). Determinants Of Off-Farmincome Among Smallholder Rice Farmers In in Northern Ghana:Application Of of A a Double-urdle Model. *Advances in Agriculture*, (2), 1-7.
- Chambers, R., & Conway, G. (1992). *Sustainable rural livelihoods: practical concepts for the 21st century*. Institute of Development Studies (UK).
- Birthal, P. S., Hazrana, J., & Negi, D. S. (2020). Diversification in Indian agriculture towards high value crops: Multilevel determinants and policy implications. *Land Use Policy*, 91, 1-18.
- Bunning, S., Rioux, J. D. & McDonagh, J. (2009). Methodological Approach, Planning and Analysis, Field Manual for Local Level Land Degradation Assessment in Drylands, United Nations University (UNU).
- Briedenhann, J., & Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream?. *Tourism management*, 25(1), 71-79.
- Carney, D. (1999). *Livelihood approach compared*. Landan: DEID
- Clancy, M. J. (1999). Tourism and development: Evidence from Mexico. *Annals of Tourism Research*, 26(1), 1-20.
- Chambers, R., & Conway, G. (1992). *Sustainable rural livelihoods: practical concepts for the 21st century*. Institute of Development Studies (UK).
- DasGupta, M., & Roy, N. (2017). National Rural Livelihood Mission (NRLM) and Sustainable Livelihood Development through Poverty Alleviation. *International Journal of Multidisciplinary*, 2(9), 107-113.
- Sheets, D. S. L. G. (1999). Department for International Development: London.
- De la Torre, G. M. V., Gutiérrez, E. M. A., & Guzman, T. J. L. G. (2005). Tourism as generator of wealth in rural areas. *Proceedings of the 18th European Advanced Studies Institute in Regional Science, Lodz-Cracow, Poland*, 1-10.
- Degarege, G. A., & Lovelock, B. (2021). Addressing zero-hunger through tourism? Food security outcomes from two tourism destinations in rural Ethiopia. *Tourism Management Perspectives*, 39, 1-12.
- Ellis, F. (2000). *Rural livelihoods and diversity in developing countries*. Oxford university press.
- Eshliki, S. A., & Kaboudi, M. (2017). Perception of community in tourism impacts and their participation in tourism planning: Ramsar, Iran. *Journal of ASIAN Behavioural Studies*, 2(4), 59-69.
- Fossati, A., & Panella, G. (Eds.). (2000). *Tourism and sustainable economic development*. Kluwer Academic.
- Garau, C. (2015). Perspectives on cultural and sustainable rural tourism in a smart region: The case study of Marmilla in Sardinia (Italy). *Sustainability*, 7(6), 6412-6434.

- He, A. L., Yang, X. J., Chen, J., & Wang, Z. Q. (2014). Impact of rural tourism development on farmer's livelihoods—A case study of rural tourism destinations in northern slope of Qinling Mountains. *Econ. Geogr*, 34, 174-181.
- Li, H., Nijkamp, P., Xie, X., & Liu, J. (2020). A new livelihood sustainability index for rural revitalization assessment—a modelling study on smart tourism specialization in China. *Sustainability*, 12(8), 1-18.
- Muresan, I. C., Oroian, C. F., Harun, R., Arion, F. H., Porutiu, A., Chiciudean, G. O., ... & Lile, R. (2016). Local residents' attitude toward sustainable rural tourism development. *Sustainability*, 8(1), 100..
- Ma, J., Zhang, J., Li, L., Zeng, Z., Sun, J., Zhou, Q., & Zhang, Y. (2018). Study on livelihood assets-based spatial differentiation of the income of natural tourism communities. *Sustainability*, 10(2), 1-20.
- Pasanchay, K., & Schott, C. (2021). Community-based tourism homestays' capacity to advance the Sustainable Development Goals: A holistic sustainable livelihood perspective. *Tourism Management Perspectives*, 37, 1-11.
- Wu, M. Y., & Pearce, P. L. (2014). Host tourism aspirations as a point of departure for the sustainable livelihoods approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 22(3), 440-460.
- Nyaupane, G. P., & Poudel, S. (2011). Linkages among biodiversity, livelihood, and tourism. *Annals of tourism research*, 38(4), 1344-1366..
- Ramaano, A. I. (2021). Prospects of Using Tourism Industry Toadvance Community Livelihoods in Musina Municipality. Limpopo. South Africa. *Transactions of the Royal Society of South Africa*. 76(2), 201-215.
- Rashid, T. (2020). Local Community and Policy Maker Perspectiveson Sustainable Livelihoods, Tourism, Environmentand Waste Management in Siem REAP/ ANGKOR, ambodia. *International Journal of Asia-Pacific Studies*. 16(1), 1-37
- Sati, V. P., Vangchhia, L., Sati, V. P., & Vangchhia, L. (2017). Sustainable livelihood approach to poverty reduction. *A sustainable livelihood approach to poverty reduction: an empirical analysis of Mizoram, the eastern extension of the Himalaya*, 93-100.
- Su, M. M., Wall, G., & Xu, K. (2016). Tourism-induced livelihood changes at mount Sanqingshan world heritage site, China. *Environmental Management*, 57(5), 1024-1040.
- Su, M. M., Wall, G., Wang, Y., & Jin, M. (2019a). Livelihood Sustainabilityin a Rural Tourism Destination-Hetu Town. AnhuiProvince. China. *Tourism Management*, 71, 272-281.
- Su, Z., Aaron, J. R., Guan, Y., & Wang, H. (2019b). Sustainablelivelihood Capital and Strategy in Ruraltourism Households:A Seasonality Perspective. *Sustainability*, 11(18), 1-14.
- Mbaiwa, J. E., & Stronza, A. L. (2010). The effects of tourism development on rural livelihoods in the Okavango Delta, Botswana. *Journal of sustainable tourism*, 18(5), 635-656.

Shen, F., Hughey, K., & Simmons, D. (2008). *Connecting Livelihoods Approach and Tourism: A Review of the Literature Toward Integrative Thinking*. Lincoln university.

UNWTO (United Nations World Tourism Organisation). (2015). *Annual Report 2014*, Madrid, Spain

Velazquez, E. M., Martínez, T. C., & González-Guerrero, G. (2020). Tourism Routes for the Diversification of Rural Livelihoods: A Methodological Approach.

Yanes, A., Zielinski, S., Diaz Cano, M., & Kim, S. I. (2019). Community-based tourism in developing countries: A framework for policy evaluation. *Sustainability*, 11(9), 1-23.

World Bank. (2007). *World Development Report 2008: Agriculture for Development*. Washington. DC: World Bank.

Investigating and analyzing the effects of rural Kurdistan on the sustainable livelihood of villagers (Case study: Vamanan and Kashidar villages of Azadshahr)

Hajar Mazidi^{1*} , Hossein Zinati Fakhrabad²

¹ Ph.D. in Geography and Rural Planning of Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

² PhD student of geography and rural planning, University of Tehran, Tehran, Iran

Abstract

The purpose of this research is to investigate and analyze the effects of rural tourism on the sustainable livelihood of villagers (case study: Vamanan and Kashidar villages of Azadshahr city). The methodology of the research is descriptive-analytical and of the type of applied goal. Documentary (library) and survey methods have been used to collect information. The statistical population was 3800 people from households living in Vamanan and Kashidar villages of Azadshahr city in 1401, and the sample size of the study was calculated as 348 people based on Cochran's formula. Easy sampling method (available) and questionnaire was used to collect data. In the data analysis, inferential tests related to the research objectives, Cronbach's alpha, binomial T, Kruskal-Wallis were used. The results of the research show that the effects of tourism in economic dimension with an average of 1.791, social dimension with an average of 1.829, environmental dimension with an average of 2.244 and institutional dimension with an average of 2.355 were favorable.

Key words: Sustainable Livelihood, Rural Tourism, Rural Development, Wamanan and Kashidar Village